

Social Work & Education

©SW&E. 2022

УДК 364.316

DOI: 10.25128/2520-6230.22.3.7.

Тетяна СЕМИГІНА,
докторка політичних наук,
професорка,
Національне агентство
кваліфікацій,
Київ, Україна;
semigina.tv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5677-1785>

Статус статті:

Отримано: липень 30, 2022

1-ше рецензування: серпень 11, 2022

Прийнято: вересень 30, 2022

Семигіна, Т. (2022). Критична етнографія: можливості для досліджень у соціальній роботі. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 3. pp. 405-421. DOI: 10.25128/2520-6230.22.3.7.

КРИТИЧНА ЕТНОГРАФІЯ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Анотація. Дослідження у соціальній роботі проводяться з використанням різних підходів та методів. Ця стаття має на меті схарактеризувати критичну етнографію (англійською мовою – critical ethnography) та її можливості для соціальної роботи, спрямованої на подолання структурних нерівностей.

У межах дослідження проведено аналіз 28 англійських повнотекстових публікацій за такими параметрами: (1) загальне призначення критичної етнографії як методології досліджень у соціальній роботі та її філософія; (2) етапи та процедури критичної етнографії; (3) приклади використання критичної етнографії у закордонній соціальній роботі; (4) переваги та обмеження критичної етнографії.

Критична етнографія, як і традиційна етнографія, передбачає проведення довготривалих спостережень за певними практиками у «польових умовах». Спостереження можуть бути доповнені й іншими методами, які дають змогу оцінити життєвий досвід учасників дослідження з позицій самих учасників.

Критична етнографія дає змогу виявити та описати структурну нерівність у суспільстві, кинути виклик наявним практикам, зокрема практикам надання соціальної допомоги. Основний фокус у дослідженнях – виявлення прихованих цінностей і використання владних відносин, що посилює нерівність певних соціальних груп та соціальну несправедливість. Від дослідників очікують позиціонування та належного теоретичного обґрунтування своїх дій, глибокого занурення в контекст та соціальну ситуацію.

Використання критичної етнографії передбачає дотримання низки послідовних етапів: підготовчий етап; організаційно-методологічний етап; польовий етап; етап аналізу результатів; презентація і поширення результатів з метою просування соціальних змін.

Ключові слова: етнографічні дослідження; критична теорія; критична соціальна робота; спостереження; рефлексія; соціальна зміна.

Вступ

У сучасній соціальній роботі за кордоном поширення набула критична парадигма досліджень, яка передбачає вивчення соціальної сконструйовані реальності та активне залучення учасників дослідницького процесу до діалогу (Семигіна, 2021с). У межах цієї парадигми, яку вважають розвивальною (емансипативною), постмодерністською та постструктуралістською; використовують феміністичні дослідження, дослідження в дії, критичну етнографію тощо (Семигіна, 2020b).

Критична парадигма у цілому, і критична етнографія зокрема, тісно пов'язані з ідеями критичної соціології (Bauman, 1976; Fitz, 2022), критичної педагогіки (Фрейре, 2003) та критичної соціальної роботи (Fenton, 2019; Pease et al., 2016), які мають трансформаційний характер і покликані протидіяти соціальній, гендерній, расовій та іншим видам нерівності. Критична соціальна робота припускає, що будь-яка взаємодія у соціальній роботі сама по собі пронизана владою, і тому вимагає від практиків рефлексивного розуміння динаміки влади та відповідальності за будь-які привілеї, зумовлені ситуацією (Healy, 2001), аналізу структурних факторів уразливості людей (Hulko et al., 2019). За оцінками Б. Хемфріс (Humphries, 2008), критичні дослідження відповідають цінностям соціальної роботи стосовно соціальної справедливості.

У вітчизняному дискурсі про дослідження у соціальній роботі (Бойко, 2017; Повідайчик та Жиленко, 2018) та в дисертаційних дослідженнях за цією спеціальністю (Карагодіна та Семигіна, 2022) критична етнографія майже не представлена. Проте з огляду на досить високий рівень дискримінації різних соціальних груп в українському суспільстві, підтверджений дослідженнями (Кухта, 2018; Оніщик та ін., 2020), потреба в антидискримінаційних дослідженнях соціальної роботи актуальна.

Ця стаття має на меті схарактеризувати критичну етнографію як методологію дослідження у соціальній роботі. У публікації представлено призначення критичної етнографії як дослідницької стратегії, етапи проведення, ролі дослідників, проаналізовано приклади застосування, обговорено переваги та обмеження методу. Ця публікація є продовженням низки попередніх матеріалів, у яких розкриваються авторські погляди на методологічні питання досліджень у соціальній роботі – використання дослідження в дії (Єрошенко та Семигіна, 2018; Семигіна, 2021b), фотоголосу (Семигіна, 2022), обґрунтованої теорії (Семигіна, 2021a), наративних досліджень (Семигіна, 2021b), гендерного аналізу (Ярошенко та Семигіна, 2019) тощо.

Методологія дослідження

Ця публікація ґрунтується на аналітичній роботі, виконаній у рамках інтерпретативної парадигми. Було здійснено якісний контент-аналіз публікацій про критичну етнографію як методологію дослідження у соціальній роботі

Спочатку було здійснено пошук у Google Scholar публікацій за ключовими словами «critical ethnography and social work research», «critical ethnography and social work», «autoethnography», «institutional ethnography and social work». Система пошуку запропонувала посилання на більш як 10 тисяч публікацій.

На першому етапі відібрано 200 статей і книжок, до повнотекстових версій яких був доступ. На другому етапі скринінговий перегляд дав змогу виявити ті публікації, які становили інтерес з огляду вивчення методології критичної етнографії у контексті досліджень у сфері соціальної роботи. Зрештою, проведено аналіз 28 англомовних публікацій, написаних переважно американськими, британськими та канадськими авторами.

Аналіз публікацій відбувався за такими параметрами: (1) загальне призначення критичної етнографії як методології досліджень у соціальній роботі та її філософія; (2) етапи та процедури використання критичної етнографії, ролі дослідників та інших учасників дослідження; (3) приклади використання критичної етнографії у закордонній соціальній роботі; (4) переваги та обмеження критичної етнографії, виявлені дослідниками, які застосовували цю методологію у своїх наукових розвідках.

Основна частина

1. Концептуалізація критичної етнографії

Критична парадигма досліджень, за твердженням науковців, які стояли у її витоків (Anderson, 1989; Angus, 1986; Carspecken, 1996; Thomas, 1993), набула розвою у 1970-1980-ті роки. Сталося це унаслідок активізації рухів за права людей – національних меншин, жінок, людей із інвалідністю та інших груп у суспільстві, які зазнавали тих чи тих утисків, а також через розвиток ідей критичної педагогіки, спрямованої на колективне просвітництво упосліджених груп.

У цей час антидискримінаційна практика, протидія структурним нерівностям, розширення повноважень і колективне наснаження стали вважатися частиною фахової соціальної роботи, співіснуючи з її клінічним напрямом (Taylor & Roberts, 2013). Це стосувалось і досліджень у цій сфері. Від них почали очікувати результатів, які дають змогу активно протистояти маргіналізації та упослідженню різних соціальних груп.

Критична етнографія належить саме до тих різновидів дослідницької методології, які дають змогу виявити та описати структурну нерівність у суспільстві, кинути виклик наявним практикам, зокрема неефективним і несправедливим практикам надання соціальної допомоги.

За визначенням С. Мей (1997), критична етнографія має багато чого спільного з традиційною етнографією, яка вважається методологією антропологічного дослідження.

Традиційна етнографія передбачає вивчення характерних для респондентів або певної соціальної/професійної групи практик у звичних для них повсякденних умовах (як правило, проводиться з використанням метода «польового» спостереження, тобто включеного спостереження у природних умовах, ведення «польових нотаток» певної практики). Це, приміром, дає змогу зафіксувати рутинні дії людей, описати, як реалізується та чи інша інтервенція соціальної роботи (Enquix, 2014; Leigh et al., 2021). Так само й критична етнографія ґрунтується переважно на довготривалому включеному спостереженні, за якого дослідники виступають одночасно й спостерігачами, і учасниками процесів, за якими вони спостерігають, вживаються у певну спільноту. Як традиційна, так і критична етнографія

покладаються на якісніську інтерпретацію даних, вивчають певні соціальні, культурні чи організаційні умови з точки зору залучених учасників.

Відмінності полягають у тому, що традиційну етнографію застосовують у межах інтерпретативної парадигми, яка робить акцент на вивченні поведінки окремих індивідів та малих груп. Цю парадигму вважають постпозитивістською, постмодерністською та натуралістичною. Критична етнографія виразно пов'язана з теоріями Чиказької школи соціології, у межах якої основне завдання соціологічних досліджень вбачають у розв'язанні конкретних соціальних проблем. По суті критична етнографія має ідеологічну основу у лівому, подекуди радикально лівому соціальному реформізмі та місцевому активізмі; лише згодом вона набула статус соціального дослідження, яке використовують у соціальній роботі та в просвітництві (Gitlin, Siegal & Boru, 1989).

Як засвідчує аналіз наукових праць (Brown & Dobrin, 2004; Carspecken, 1996; Pacheco-Vega & Parizeau, 2018; Smith, 2006; Soyini Madison, 2005), критична етнографія вирізняється своїм спрямуванням на виявлення прихованих, неочевидних цінностей, визначення символічних механізмів, які дають змогу зрозуміти поведінку учасників дослідження у певному соціокультурному контексті, і перейти, від того, «що є» до того, «що може бути», кинути виклик наявній соціальній нерівності.

Критична етнографія належить до рефлексивних типів дослідження. Дослідники, які використовують цей підхід, позиціонують себе як тих, хто внутрішньо пов'язаний з тими, кого вивчають, і, таким чином, невіддільні від їхнього контексту (Simon & Dippro, 1986). Таким чином, критична етнографія переглядає традиційне дистанціювання дослідників та інформантів, їхні стосунки. Тому цей підхід інколи називають «партисипативним» або «колаборативним», він передбачає активну співпрацю всіх учасників дослідження (Chang, Ngunjiri & Hernandez, 2012).

Ще однією специфічною особливістю критичної етнографії науковці (Mikkonen, Laitinen, & Hill, 2017; Hagues, 2021) вважають те, що від дослідників очікується: (1) позиціонування (positionality), тобто свідоме та послідовне дотримання певної концепції критично теорії (марксистської, феміністської, феноменологічної, критичної расової теорії або інших), (2) формулювання власної точки зору як засобу визнання, що в дослідницькій роботі можуть міститися упередження, зумовлені обмеженнями самих дослідників, їхнім життєвим досвідом та інституційною приналежністю. Теорія впливає на вибір індикаторів дослідження, кодування даних, їхню інтерпретацію та поширення результатів задля просування соціальних змін. Тобто дослідники мають усвідомлювати, що зроблений ними методологічний вибір має політичне підґрунтя й такі ж наслідки.

2. Різновиди критичної етнографії

У проаналізованій літературі відсутні виразні класифікації різновидів критичної етнографії. Водночас слід зауважити, що останніми роками виокремилось кілька напрямів, на які слід звернути увагу.

Так, у сучасній закордонній соціальній роботі поширення набуває **аутоетнографічний підхід**. Дослідники, спираючись на певні теоретичні або концептуальні рамки, описують соціальні проблеми зсередини, створюючи особистісні наративи, що зображають досвід рутинної діяльності чи повсякденного

життя (Witkin, 2014), взаємодію дослідника з конкретними соціокультурними контекстами у прагненні дізнатись більше про явище (Gant et al., 2019), аби його змінити. По суті дослідники змішують ролі – того, хто власне проводить дослідження, і того, чий досвід є предметом дослідження (наприклад, аналізують власний досвід перебування у соціальному закладі, досвід розлучення, досвід зміни статі чи камінг-ауту, життя з певною хворобою, виживання у певних умовах тощо).

Наприклад, чотири дослідники – три докторанти та один викладач, який щойно захистив дисертацію, вивчали власний досвід протистояння позитивістській дослідницькій ідеології у великому державному університеті у США. Вони використали концепцію інтерсекційності (про перетин різних форм дискримінації та систем пригнічення) для демонстрації того, як їхні ідентичності взаємодіють зі структурами, пов'язаними з місцем навчання і роботи. Автори стверджують, що критична рефлексивність може слугувати дієвим інструментом для документування, опору та трансформації панівного дискурсу, який вузько визначає дослідження, практику та освіту в соціальній роботі (Oswald et al., 2022).

До окремого напрямку критичної етнографії відносять **інституційну етнографію**. Вона стала популярною у закордонних дослідженнях у 1990-ті та початково ґрунтувалася на феміністичних концепціях. Цей підхід спрямований на вивчення того, як інституційне середовище впливає на роботу, наприклад, на надання соціальних послуг і комунікацію працівників з клієнтами соціальної роботи, і на цінності, які виявляються у соціальних практиках на робочому місці, використання влади та професійних привілеїв. Інституційна етнографія передбачає триангуляцію даних, отриманих під час інтерв'ю, включених спостережень та аналізу текстів, наприклад, документації, оголошень у закладі тощо (Fishberg, 2022; Smith, 2006).

Наведемо як приклад дослідження Г. Парада (Parada, 2004) щодо діяльності служб захисту дітей у канадській провінції Онтаріо. У цих службах було запроваджено низку нових інституційних процедур, які вплинули на практику соціальних працівників щодо прийняття рішень та професійної автономії. Дослідник проводив довготривале спостереження за тим, як відбуваються процедури скринінгу (первинної оцінки ситуації) та процес розслідування (вивчення ризиків потрапляння дитини в небезпеку), проводив інтерв'ювання працівників щодо того, чим вони керувались у тих чи інших випадках. Розповіді працівників із захисту дітей підтвердили наявність обмежувальної атмосфери в органах з питань захисту дітей і що ця атмосфера справді визначає спосіб прийняття ними рішень. Соціальні працівники переважно сприймали модель оцінки ризику як процедуру, призначену для контролю за їхньою професійною роботою, а супервізію – як метод забезпечення дотримання належних процедур, а не як джерело консультацій і підтримки. Спостереження виявило, що збільшення адміністративних обов'язків, пов'язаних зі стандартизацією практики та документацією, зменшило час, який соціальні працівники можуть проводити з клієнтами, при цьому стандартизовані процедури замінили собою професійні судження.

У сучасній літературі також ведуть мову про **цифрову етнографію**, оскільки й сама соціальна робота поступово зазнає цифровізації, а онлайн «візити» соціальних працівників стали частиною стандартних процедур у деяких країнах (Hine, 2015; Pink et al., 2016).

У дослідженні, проведеному 2016 році Г. Фергюсоном (Ferguson, 2018), вивчалась соціальна робота з дітьми. Дослідник провів по три місяці у двох муніципальних соціальних службах для дітей та сімей. Здійснювалось спостереження за 4 соціальними працівниками (із використанням аудіо запису); дослідження включало загалом 87 практичних зустрічей, з яких 71 були візитами додому, 9 були інтерв'ю з дітьми в школах і 7 інтерв'ю в офісі. За соціальними працівниками стежили всюди, куди б вони не заходили вдома, зокрема, під час розмов з дітьми у їхніх спальнях. Дослідження підтвердило вплив організаційних імперативів на практику візитів соціальних працівників до клієнтів.

Це дослідження мало продовження, коли під час пандемії COVID-19 надання онлайн та гібридних послуг стало рутинною практикою. Упродовж квітня-грудня 2020 року британські дослідники (Pink, Ferguson, & Kelly, 2022) вивчали надання послуг у тих же самих організаціях, що й у 2016 році. Вони спостерігали онлайн-зустрічі (записані на відео) 4 соціальних працівників із сім'ями, після яких відбулося рефлексивне інтерв'ю з кожним соціальним працівником. Дослідники також опитали 22 члени сімей. Усі інтерв'ю були аудіозаписані, транскрибовані та тематично проаналізовані за допомогою NVivo 12 Plus. На основі результатів цього дослідження сформульовано висновки стосовно необхідності підготовки соціальних працівників до нових форм роботи в умовах невизначеності. Це повинно забезпечити надання клієнтам соціальної роботи ефективнішої допомоги.

3. Етапи та процедури критичної етнографії

Як зазначає Д. Соїні Медісон, критична етнографія починається з етичної відповідальності за подолання певних процесів, коли виникає «непереборне почуття обов'язку та відданості, засноване на моральних принципах людської свободи та добробуту, а отже, співчуття до страждань живих істот» (Soyini Madison, 2005, p. 5). Дослідники осмислюють соціальну проблему з урахуванням власних цінностей та переконань, формують дослідницьке питання, яке відбуває їхній професійний і особистісний світогляд.

Аналіз закордонного досвіду (Carspecken, 1996; Enquix, 2014; Jordan, & Yeomans, 1995; Leigh et al., 2021) дає підстави умовно виокремити низку етапів проведення дослідження з використанням критичної етнографії.

На першому, **підготовчому етапі** відбувається пошук концептуальної, теоретичної рамки, в межах якої дослідники будуть проводити спостереження за обраними одиницями спостереження та індикаторами, здійснюватимуть аналіз зібраного емпіричного матеріалу та робитимуть аргументовані висновки.

Складовою цього етапу також вважають налагодження стосунків із тими закладами, інституціями, організаціями, на базі яких відбуватиметься дослідження. Це, зокрема, дає змогу зрозуміти дослідницький контекст, характеристики потенційних учасників і можливі методологічні підходи.

Наступний етап можна умовно назвати **організаційно-методологічним**. Дослідники займаються розробленням протоколу дослідження та конкретних дослідницьких інструментів (наприклад, бланків спостереження, щоденників для польових нотаток, гайдів для бесід чи інтерв'ю тощо). За потреби – пошуком засобів для відео- та/чи аудіофіксації.

Важлива частина цього етапу – це проходження етичної експертизи, отримання офіційних дозволів на проведення дослідження. Також дослідники здійснюють рекрутинг учасників дослідження та отримання від них письмової поінформованої згоди на участь у дослідженні (цього виду діяльності може не бути, коли йдеться про аутоетнографію).

Польовий етап дослідження передбачає збір емпіричних даних відповідно до визначених раніше критеріїв.

Вивчення закордонної літератури (Brown & Dobrin, 2004; Smith, 2006; Soyini Madison, 2005; Thomas, 1993) доводить, що на додаток до спостереження, яке можна вважати інтегральним методом критичної етнографії, у межах цього підходу використовують бесіди (деякі науковці називають їх інтерактивними діалогами) та інтерв'ю, вивчення архівних документів (наприклад, матеріалів тренінгів, виконаних домашніх завдань), а також анкетування, яке дає змогу учасникам дослідження висловити свою оцінку певним явищам і власному досвіду.

Під час спостереження у соціальному закладі дослідники або вивчають, як соціальні працівники виконують певні види робіт, або замінюють собою соціальних працівників. Спостереження за межами соціального закладу може передбачати різний ступінь залучення дослідників у соціальні ситуації, за якими ведеться спостереження, у життя вразливих громад та роботу з такими громадами, наприклад у роботу з мобілізації громади на розв'язання власних соціальних проблем (Hagues, 2021; Pacheco-Vega & Parizeau, 2018).

Опрацювання (аналіз) результатів етнографічного дослідження як сукупності різнорідних антропоморфних й антропоцентричних суб'єктивістських підходів відбувається із застосуванням аналітичних стратегій обробки даних якісного дослідження.

Методи аналізу отриманої інформації варіюються: це може бути дискурсивний аналіз (як-от аналіз мовних зворотів у щоденниках клієнтів соціальної роботи), наративний аналіз (приміром, аналіз інтерактивних бесід, який дає змогу зрозуміти досвід людини з її власної точки зору), тематичний аналіз (кодування та групування інформації польових нотаток чи відеофіксації за обраними категоріями, зокрема із застосуванням програмного забезпечення).

Наприклад, у дослідженні К. Бернетте (Burnette, 2015) вивчалась практика надання соціальних послуг жінкам, які належать до корінних народів і які зазнали насилля. Воно мало на меті зрозуміти досвід отримання послуг цими жінками в муніципальних закладах (соціальних закладах, закладах з охорони психічного здоров'я та в правоохоронних службах у південно-східній частині США) з урахуванням місцевого контексту. Було проведено інтерв'ю з 29 жінками, які розповіли свої життєві історії, а також вивчено їхні особові справи в закладах, куди вони звертались по допомогу. Під час тематичного аналізу інформацію було згруповано за наступними темами: вплив найближчого оточення та переживання множинної віктимізації. Проблеми включали: порушення конфіденційності у тісно пов'язаних громадах, затримка з реакцією з боку правоохоронних органів, уникнення насильниками відповідальності за скоєне. За результатами дослідження запропоновано рекомендації для покращення роботи соціальних працівників у мультидисциплінарних командах.

У деяких випадках етапи збору та аналізу емпіричного матеріалу можуть накладатися і повторюватися по кілька разів.

Обов'язковим етапом критичної етнографії є **презентація та поширення результатів дослідження** задля просування потрібних соціальних змін. Від дослідників очікується відмова від нейтральної, дистанційованої позиції та активна протидія виявленим утискам, стосункам влади, негативним соціокультурним стереотипам абощо. Дослідники стають агентами структурованих і аргументованих змін, або принаймні опору наявним соціальним і інституційним практикам (Oswald et al., 2022; Soyini Madison, 2005).

Так, етнографічні спостереження можуть кинути виклик тим знанням, що були отримані шляхом опитування чи вивчення звітних документів. Приміром, Р. Маджо (Maggio, 2019), поставив під сумнів універсальність та ефективність програм раннього втручання для дітей, які мають інвалідність. Він провів 12 місяців серед співробітників програми раннього втручання «Підготовка до життя», яка реалізується в неблагополучному районі Дубліна. Під час польового етапу дослідження науковець спостерігав за взаємодією між матерями, залученими до інтервенції, та наставниками, з якими вони були в парі. Учений прагнув зрозуміти етичні наслідки втручання, яке відбувалось у перші роки життя дітей. Його довгострокові спостереження дали авторові підстави заперечити висновки попередніх публікацій про ефективність політики раннього втручання, висловити низку етичних застережень, довести їх до відома урядових та професійних структур.

Послідовні етапи проведення дослідження у соціальній роботі з використанням критичної етнографії схематично унаочнено на рис.1.

Рисунок 1. Етапи проведення дослідження з використанням критичної етнографії
Джерело: авторська розробка.

Обговорення результатів

Проведений аналіз закордонних публікацій дає підстави для узагальнення ключових характеристик критичної етнографії як рефлексивної дослідницької методології у соціальній роботі (представлені в табл. 1).

Таблиця 1: Характеристики критичної етнографії як дослідницької методології у соціальній роботі

Призначення дослідження	Трансформаційні, емансипативні дослідження, розширення прав та можливостей тих соціальних груп, які зазнають утисків та соціальної несправедливості
Парадигма дослідження	Критична, спрямована на соціальну дію (феміністична етнографія тощо)
Стратегія	Якісницька
Роль дослідників	Довготривале включене спостереження (постійне перебування/проживання в групі чи в громаді, інколи заміна фахівців, які надають послуги), організація дослідження, опрацювання результатів, лобювання соціальних змін з використанням результатів дослідження
Роль учасників дослідження	Активні учасники пошуку рішень, лобювання змін у політиці з використанням результатів дослідження
Методи збору інформації	Спостереження (з використанням польових нотаток, щоденників дослідників та щоденників учасників, відео- та аудіо фіксація процесу надання послуг), напівструктуровані інтерактивні інтерв'ю та діалоги, анкетування, вивчення архівних документів
Методи аналізу інформації	Рефлексивний тематичний та наративний аналіз

Джерело: авторська розробка.

Слід звернути увагу, що спостереження як таке використовують і в дослідженнях, виконуваних у межах позитивістської парадигми, і в інтерпретативній, і в критичній парадигмах. Однак, лише в останній з парадигм воно ґрунтується на теоріях та концепціях, які мають назву критичних, покликаних змінити владні стосунки та соціокультурні стереотипи.

Критичні етнографічні дослідження дають змогу усвідомити проблеми з позицій самих учасників дослідження та побачити нові перспективи, відкинути наявні знання. Це може стосуватися як взаємин фахівців із клієнтами, так і організаційної культури соціального закладу, яка втілюється в ієрархії владних відносин між різними фахівцями, між керівництвом і підлеглими, в суперечностях між професійними рішеннями та імперативними вимогами регуляторних документів і стандартів.

При проведенні та опрацюванні матеріалів будь-якого етнографічного дослідження, зокрема, з використанням критичної етнографії неминуче постають етичні та методологічні проблеми, зумовлені як перебуванням дослідників у

досліджуваному середовищі та їхньою взаємодією з іншими учасниками дослідження, наприклад, співробітниками, клієнтами, членами громад, залученням дослідників до творення соціальних змін, так балансуванням між суб'єктивністю позиції дослідників та вимогами до надійності результатів дослідження (Семігіна, 2021с). Також важливо зважити на захист представників цільової соціальної групи і не спонукання у них надмірних очікувань щодо швидких змін (Mikkonen, Laitinen & Hill, 2017; Sobočan, Bertotti & Strom-Gottfried, 2019).

З проаналізованих публікацій випливає, що при плануванні досліджень з використанням критичної етнографії потрібні:

1) ретельне обмірковування вибору теорій і методів, на яких ґрунтуватиметься все дослідження (деяким дослідникам може не вистачити кваліфікації для обрання належних теорій і вдумливого теоретизування);

2) усвідомлення дослідниками власної позиційності та прийняття на себе відповідальності за будь-які потенційні наслідки своїх досліджень;

3) сміливість для деконструкції прийнятих як належне припущень для розкриття механізмів влади та контролю та відстоювання соціальних змін.

Наразі дослідження із використанням критичної етнографії вимагає багато часу (спостереження повинні бути довготривалими, фактично це означає постійне перебування в досліджуваному середовищі), що не підходить для короткострокових проєктів. Потрібні й добре підготовлені дослідники, які є компетентними в темі дослідження, з одного боку, і можуть будувати стосунки довіри з інформантами, з іншого. Як правило, етнографічними дослідженнями у межах критичної парадигми займаються ті, хто має належну професійну підготовку із соціальної роботи та готовий до занурення в нову ситуацію, яка виходить за рамки щоденної практики дослідників. Це також можна вважати обмеженням цього підходу.

Висновки

Критична етнографія належить до відносно нових підходів у соціальних дослідженнях. Вона передбачає використання критичних соціальних теорій під час планування дослідження, його польового та аналітичного етапів, а також для просування результатів дослідження. До окремих різновидів критичної етнографії можна віднести: аутоетнографію, інституційну етнографію, цифрову етнографію.

В основі критичної етнографії як якісницької рефлексивної стратегії перебуває довготривале спостереження в «природних умовах», наприклад багатомісячне планомірне і системне спостереження за рутинними практиками надання соціальних послуг та взаємодії людей під час цього процесу. Спостереження може бути доповнене іншими методами – бесідами та інтерв'ю, вивченням документів та анкетуванням, яке дає змогу оцінити власний досвід. Головне завдання такого дослідження – виявлення прихованих цінностей та владних стосунків, які посилюють структурні нерівності, протидія дискримінації.

Науковці, які використовують критичну етнографію у дослідженнях із соціальної роботи, часто не тільки стежать за тими чи тими процесами, а й підміняють собою соціальних працівників, беруть участь у локальних ініціативах, а потім займаються лобіюванням соціальних трансформацій, використовуючи

результати досліджень як аргументи для дискусій та ухвалення рішень. Це вимагає від дослідників різнопланових компетентностей і особистої зацікавленості у розв'язанні соціальної проблеми, на яку спрямоване дослідження.

Література

Бойко, О. М. (2017). *Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великій Британії*: Дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук. Київ.

Єрошенко, К. М. та Семигіна, Т. В. (2018). Дослідження в дії у соціальній роботі: ролі дослідника. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 15, 123-126.

Карагодіна, О., Семигіна, Т. (2022). Перші дисертаційні дослідження із соціальної роботи в Україні: критична оцінка. *Social Work and Education*, 9 (1), 44-55.

Кухта, М. (2108). *Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні*. Київ: КНУКіМ.

Оніщик, Ю. В., Семигіна, Т. В., & Пожидаєва, О. В. (2020). Подолання гендерної нерівності в Україні: політико-правовий, соціальний та освітній виміри. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*, 4(133), 109-116.

Повідайчик, О., Жиленко, Р. (2018). *Методи досліджень у соціальній роботі*. Ужгород: АУТДОРШАРК.

Семигіна, Т. (2022). Методологія фотоголос (photovoice) у дослідженнях із соціальної роботи. *Social Work and Education*, 9(2), 210-225.

Семигіна, Т. (2021a). Використання обґрунтованої теорії у дослідженнях із соціальної роботи. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione*. Т. 2 (pp. 8-10). Bologna-Vinnitsia: Associazione Italiana di Storia Urbana & Piattaforma scientifica europea.

Семигіна, Т. (2021b). Дослідники як агенти змін (використання дослідження в дії у соціальній роботі). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*, 1(7), 37-41.

Семигіна, Т. (2021c). Критична парадигма досліджень у сучасній соціальній роботі. *Scholarly disputes in philosophy, sociology, political science, and history amidst globalization and digitalization : conference proceedings*. Riga: Baltija Publishing, 96-99.

Семигіна, Т.В. (2020a). Дослухаючись до розповідей: нарративні дослідження у соціальній роботі. *Korszerű műszerek és algoritmusa tapasztalati és elméleti tudományos kutatási*. Hang 2 (pp. 115-117). Budapest: European Scientific Platforme.

Семигіна, Т.В. (2020b). Чи завжди цифри мають значення: Огляд парадигм дослідження у соціальній роботі. *Path of science*, 6(7): 3001-3011.

Фрейре, П. (2003). *Педагогіка пригноблених*. Київ: Юніверс.

Ярошенко, А.А. та Семигіна, Т.В. (2019). Розпізнати нерівність: гендерний аналіз навчальних матеріалів у соціальній роботі. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна*, 32, 183-198.

Anderson, G. (1989). Critical ethnography in education: Origins, current status, and new Directions. *Review of Educational Research*, 59, 249-270.

Angus, L. (1986). Research traditions, ideology and critical ethnography, *Discourse*, 7, 61-77.

Bauman, Z. (1976). *Towards a Critical Sociology: An Essay on Common-Sense and Emancipation*. London: Routledge & Kegan Paul.

Brown, S. G., & Dobrin, S. I. (2004). *Ethnography unbound: From theory shock to critical praxis*. Albany: State University of New York Press.

Burnette, C. E. (2015). From the Ground Up: Indigenous Women's after Violence Experiences with the Formal Service System in the United States. *The British Journal of Social Work*, 45(5), 1526–1545.

Carspecken, P. F. (1996). *Critical ethnography in educational research: A theoretical and practical guide*. New York: Routledge.

Chang, H, Ngunjiri, F & Hernandez, K (2012) *Developing Qualitative Enquiry: Collaborative AutoEthnography*. Walnut Creek, CA: Left Coast

Enquix, B. (2014). Negotiating the field: Rethinking ethnographic authority, experience and the frontiers of research. *Qualitative Research*, 14(1): 79–94.

Fenton, J. (2019). *Social Work for Lazy Radicals: Relationship Building, Critical Thinking and Courage in Practice*. London: Red Globe Press.

Ferguson, H. (2018). Making home visits: Creativity and the embodied practices of home visiting in social work and child protection. *Qualitative Social Work: Research and Practice*, 17(1), 65–80.

Fishberg, R. (2022). Thinking With Transnational Institutional Ethnography: Moving Towards Spatially Conscious Methods for Studying Geographically Dispersed People and Institutions. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.1177/16094069221097779>

Fitzi, G. (2022). The Path to Critical Sociology. In: *Normative Intermittency*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-06174-5_1

Gant, V. et al. (2019). Social work through collaborative autoethnography. *Social Work Education*, 38(6), 707–720.

Gitlin, A., Siegal, M. & Boru, K. (1989). The politics of method: From leftist ethnography to educative research. *Qualitative Studies in Education*, 2, 237–253.

Hagues, R. (2021). Conducting critical ethnography: Personal reflections on the role of the researcher. *International Social Work*, 64(3), 438–443.

Healy, K. (2001). Reinventing critical social work. *Critical Social Work*, 2(1). <https://ojs.uwindsor.ca/index.php/csw/article/view/5616>

Hine, C (2015). *Ethnography for the Internet: Embedded, Embodied and Everyday*. London: Bloomsbury.

Hulko, W., Brotman, S., Stern, L. et al. (2019). *Everyday Lives and Realities*. Oxfordshire: Routledge.

Humphries, B. (2008). *Social work research for social justice*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Jordan, S. & Yeomans, D. (1995). Critical Ethnography: problems in contemporary theory and practice. *British Journal of Sociology of Education*, 16:3, 389–408.

Leigh, J., Disney, T., Warwick, L., Ferguson, H., Beddoe, L., & Cooner, T. S. (2021). Revealing the hidden performances of social work practice: The ethnographic process of gaining access, getting into place and impression management. *Qualitative Social Work*, 20(4), 1078–1095.

Maggio, R. (2019). Challenging the challenge: The Ethics of Early Intervention. *Narrare i gruppi*, 14(1), 79–102.

May, S.A. (1997). Critical Ethnography. In: Hornberger, N.H. & Corson, D., eds. *Encyclopedia of Language and Education*. https://doi.org/10.1007/978-94-011-4535-0_19

Mikkonen, E., Laitinen, M. & Hill, C. (2017). Hierarchies of knowledge: Analyzing inequalities within the social work ethnographic research process as ethical notions in knowledge production. *Qualitative Social Work*, 16(4), 515–532

Oswald, A. G., Bussey, S., Thompson, M., & Ortega-Williams, A. (2022). Disrupting hegemony in social work doctoral education and research: Using autoethnography to uncover possibilities for radical transformation. *Qualitative Social Work*, 21(1), 112–128.

- Pacheco-Vega R. & Parizeau, K. (2018). Doubly Engaged Ethnography: Opportunities and Challenges When Working With Vulnerable Communities. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.1177/1609406918790653>
- Parada, H. (2004). Social work practices within the restructured child welfare system in Ontario: An Institutional Ethnography. *Canadian Social Work Review / Revue Canadienne de Service Social*, 21(1), 67–86.
- Pease, B., Goldingay, S., Hosken, N., & Nipperess, S. (Eds.). (2016). *Doing Critical Social Work: Transformative Practices for Social Justice* (1st ed.). London: Routledge.
- Pink, S., Ferguson, H., & Kelly, L. (2022). Digital social work: Conceptualising a hybrid anticipatory practice. *Qualitative Social Work*, 21(2), 413–430.
- Pink, S., Horst, H., Postill, J., et al. (2016). *Digital Ethnography*. London: SAGE.
- Simon, R. I., & Dippo, D. (1986). On critical ethnographic work. *Anthropology & Education Quarterly*, 17(4), 195-202
- Smith, D. E., ed. (2006). *Institutional ethnography as practice*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Sobočan, A. M. Bertotti, T. & Strom-Gottfried, K. (2019). Ethical considerations in social work research. *European Journal of Social Work*, 22:5, 805-818.
- Soyini Madison, D. (2005). *Critical ethnography: method, ethics, and performance*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Taylor, S. & Roberts, R., eds. (2013). *Theory and Practice of Community Social Work*. Jaipur: Rawat Publication.
- Thomas, J. (1993). *Doing Critical Ethnography*. Newbury Park: Sage.
- Witkin, S. L., ed. (2014). *Narrating Social Work Through Autoethnography*. New York: Columbia University Press.

CRITICAL ETHNOGRAPHY: OPPORTUNITIES FOR SOCIAL WORK RESEARCH

Tetyana SEMIGINA, Dr. in Political Sciences, Professor, National Qualifications Agency, Kyiv, Ukraine; semigina.tv@gmail.com

Abstract. *Social work research is conducted using various approaches and methods. This article aims to characterize critical ethnography and its opportunities for critical social work aimed at overcoming structural inequalities.*

Within the framework of the study, an analysis of 28 English-language full-text publications was carried out according to the following criteria: (1) the general purpose of critical ethnography as a research methodology in social work and its philosophy; (2) stages and procedures for using critical ethnography, the roles of researchers and other research participants; (3) cases of the use of critical ethnography in social work; (4) the advantages and limitations of critical ethnography.

Critical ethnography, like traditional ethnography, involves long-term observations of certain practices in the "field conditions." Observations can be supplemented by other methods that make it possible to assess the life experience of research participants from the perspective of the participants themselves.

Critical ethnography makes it possible to identify and describe structural inequality in society and to challenge existing practices, in particular, practices of providing social services. The main focus of research is the identification of hidden values and the use of power relations that reinforce the inequality of certain social groups and social injustice. Researchers are expected to have their own position and provide adequate theoretical justification for their actions, deep immersion in the context and social situation.

The use of critical ethnography involves a number of successive stages: the preparatory stage; the organizational and methodological stage; the field stage; the stage of research findings analysis; the presentation and dissemination of the results in order to promote social change.

Keywords: *ethnographic research; critical theory; critical social work; observation; reflection; social change.*

References

- Boyko, O.M. (2017). *Professional training of social work specialists of the third level of higher education in Great Britain*: Dissertation. Kyiv (in Ukrainian).
- Yeroshenko, K. M. & Semigina, T. V. (2018). Action research in social work: the role of the researcher. *Collection of scientific papers of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, 15, 123-126 (in Ukrainian).
- Karagodina, O. & Semigina, T. (2022). The first dissertations on social work in Ukraine: a critical assessment. *Social Work and Education*, 9 (1), 44-55 (in Ukrainian).
- Kukhta, M. (2108). *Social potential of older people in Ukraine*. Kyiv: KNUKiM. (in Ukrainian).
- Onishchuk, Y. V., Semigina, T. V., & Pozhidayeva, O. V. (2020). Overcoming gender inequality in Ukraine: political, legal, social and educational dimensions. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinskogo*, 4(133), 109-116 (in Ukrainian).

Povidaichyk, O. & Zhylenko, R. (2018). *Research methods in social work*. Uzhhorod: OUTDORSHARK (in Ukrainian).

Semigina, T. (2022). Photovoice methodology in social work research. *Social Work and Education*, 9(2), 210-225 (in Ukrainian).

Semigina, T. (2021a). Use of grounded theory in social work research. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realization*. T. 2 (pp. 8-10). Bologna-Vinnitsia: Associazione Italiana di Storia Urbana & Piattaforma scientifica europea (in Ukrainian).

Semigina, T. (2021b). Researchers as agents of change (using action research in social work). *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Series "Social Work"*, 1(7), 37-41 (in Ukrainian).

Semigina, T. (2021c). Critical paradigm of research in modern social work. Scholarly disputes in philosophy, sociology, political science, and history amidst globalization and digitalization: conference proceedings. Riga: Baltija Publishing, 96-99 (in Ukrainian).

Semigina, T.V. (2020). Listening to Stories: Narrative Research in Social Work. *Korszerő szűmrek és algoritoma ertalizati és elmé leti száchní prászky*. Hang 2 (pp. 115-117). Budapest: European Scientific Platform (in Ukrainian).

Semigina, T.V. (2020b). Do numbers always matter: An overview of research paradigms in social work. *Path of Science*, 6 (7): 3001-3011 (in Ukrainian).

Freire, P. (2003). *Pedagogy of the oppressed*. Kyiv: Universe (in Ukrainian).

Yaroshenko, A.A. & Semigina, T.V. (2019). Recognizing Inequality: A Gender Analysis of Educational Materials in Social Work. *Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko. Socio-pedagogical series*, 32, 183-198 (in Ukrainian).

Anderson, G. (1989). Critical ethnography in education: Origins, current status, and new Directions. *Review of Educational Research*, 59, 249-270.

Angus, L. (1986). Research traditions, ideology and critical ethnography, *Discourse*, 7, 61-77.

Bauman, Z. (1976). *Towards a Critical Sociology: An Essay on Common-Sense and Emancipation*. London: Routledge & Kegan Paul.

Brown, S. G., & Dobrin, S. I. (2004). *Ethnography unbound: From theory shock to critical praxis*. Albany: State University of New York Press.

Burnette, C. E. (2015). From the Ground Up: Indigenous Women's after Violence Experiences with the Formal Service System in the United States. *The British Journal of Social Work*, 45(5), 1526-1545.

Carspecken, P. F. (1996). *Critical ethnography in educational research: A theoretical and practical guide*. New York: Routledge.

Chang, H, Ngunjiri, F & Hernandez, K (2012) *Developing Qualitative Enquiry: Collaborative AutoEthnography*. Walnut Creek, CA: Left Coast

Enquix, B. (2014). Negotiating the field: Rethinking ethnographic authority, experience and the frontiers of research. *Qualitative Research*, 14(1): 79-94.

Fenton, J. (2019). *Social Work for Lazy Radicals: Relationship Building, Critical Thinking and Courage in Practice*. London: Red Globe Press.

Ferguson, H. (2018). Making home visits: Creativity and the embodied practices of home visiting in social work and child protection. *Qualitative Social Work: Research and Practice*, 17(1), 65-80.

Fishberg, R. (2022). Thinking With Transnational Institutional Ethnography: Moving Towards Spatially Conscious Methods for Studying Geographically Dispersed People and Institutions. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.1177/16094069221097779>

Fitz, G. (2022). The Path to Critical Sociology. In: *Normative Intermittency*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-06174-5_1

Gant, V. et al. (2019). Social work through collaborative autoethnography. *Social Work Education*, 38(6), 707-720.

Gitlin, A., Siegal, M. & Boru, K. (1989). The politics of method: From leftist ethnography to educative research. *Qualitative Studies in Education*, 2, 237–253.

Hagues, R. (2021). Conducting critical ethnography: Personal reflections on the role of the researcher. *International Social Work*, 64(3), 438-443.

Healy, K. (2001). Reinventing critical social work. *Critical Social Work*, 2(1). <https://ojs.uwindsor.ca/index.php/csw/article/view/5616>

Hine, C (2015). *Ethnography for the Internet: Embedded, Embodied and Everyday*. London: Bloomsbury.

Hulko, W., Brotman, S., Stern, L. et al. (2019). *Everyday Lives and Realities*. Oxfordshire: Routledge.

Humphries, B. (2008). *Social work research for social justice*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Jordan, S. & Yeomans, D. (1995). Critical Ethnography: problems in contemporary theory and practice. *British Journal of Sociology of Education*, 16:3, 389-408.

Leigh, J., Disney, T., Warwick, L., Ferguson, H., Beddoe, L., & Cooner, T. S. (2021). Revealing the hidden performances of social work practice: The ethnographic process of gaining access, getting into place and impression management. *Qualitative Social Work*, 20(4), 1078–1095.

Maggio, R. (2019). Challenging the challenge: The Ethics of Early Intervention. *Narrare i gruppi*, 14(1), 79-102.

May, S.A. (1997). Critical Ethnography. In: Hornberger, N.H. & Corson, D., eds. *Encyclopedia of Language and Education*. https://doi.org/10.1007/978-94-011-4535-0_19

Mikkonen, E., Laitinen, M. & Hill, C. (2017). Hierarchies of knowledge: Analyzing inequalities within the social work ethnographic research process as ethical notions in knowledge production. *Qualitative Social Work*, 16(4), 515–532

Oswald, A. G., Bussey, S., Thompson, M., & Ortega-Williams, A. (2022). Disrupting hegemony in social work doctoral education and research: Using autoethnography to uncover possibilities for radical transformation. *Qualitative Social Work*, 21(1), 112–128.

Pacheco-Vega R. & Parizeau, K. (2018). Doubly Engaged Ethnography: Opportunities and Challenges When Working With Vulnerable Communities. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.1177/1609406918790653>

Parada, H. (2004). Social work practices within the restructured child welfare system in Ontario: An Institutional Ethnography. *Canadian Social Work Review / Revue Canadienne de Service Social*, 21(1), 67–86.

Pease, B., Goldingay, S., Hosken, N., & Nipperess, S. (Eds.). (2016). *Doing Critical Social Work: Transformative Practices for Social Justice* (1st ed.). London: Routledge.

Pink, S., Ferguson, H., & Kelly, L. (2022). Digital social work: Conceptualising a hybrid anticipatory practice. *Qualitative Social Work*, 21(2), 413–430.

Pink, S., Horst, H., Postill, J., et al. (2016). *Digital Ethnography*. London: SAGE.

Simon, R. I., & Dippo, D. (1986). On critical ethnographic work. *Anthropology & Education Quarterly*, 17(4), 195-202

Smith, D. E., ed. (2006). *Institutional ethnography as practice*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Sobočan, A. M. Bertotti, T. & Strom-Gottfried, K. (2019). Ethical considerations in social work research. *European Journal of Social Work*, 22:5, 805-818.

Soyini Madison, D. (2005). *Critical ethnography: method, ethics, and performance*. Thousand Oaks, CA: Sage

Taylor, S. & Roberts, R., eds. (2013). *Theory and Practice of Community Social Work*. Jaipur: Rawat Publication.

Thomas, J. (1993). *Doing Critical Ethnography*. Newbury Park: Sage.

Witkin, S. L., ed. (2014). *Narrating Social Work Through Autoethnography*. New York: Columbia University Press.

Article history:

Received: July 30, 2022

1st Revision: August 11, 2022

Accepted: September 30, 2022